

Η γενοκτονία του Ελληνισμού της Μικράς Ασίας

/ [Επιστήμες, Τέχνες & Πολιτισμός](#)

Του Βλάση Αγτζίδα (διδάκτωρ Σύγχρονης Ιστορίας)

Καταξιώνεται η ιστορική μνήμη με την πρόσφατη προώθηση του νόμου για την αναγνώρισή της

Η πρόσφατη προώθηση του νόμου, -που ψηφίστηκε από τη Βουλή των Ελλήνων το 1997-, για την αναγνώριση της Γενοκτονίας του μικρασιατικού Ελληνισμού με τη σύνταξη και αποστολή προς υπογραφή ενός προεδρικού διατάγματος από τον υπουργό Πολιτισμού κ. Ευ. Βενιζέλο και τον υφυπουργό Εσωτερικών κ. Κ. Καϊσερλή, έφερε στο φως μια από τις πλέον ματωμένες σελίδες της πρόσφατης ιστορίας. Μια σελίδα που πολλοί επιδίωξαν να ξεχαστεί. Όμως στην ιστορία οι σιωπές δεν μπορούν να διατηρηθούν για πάντα. Η ανάπτυξη της κοινωνίας των πολιτών και η ενεργοποίηση των προσφυγικών οργανώσεων, που επιμένουν να υπάρχουν, έφερε τα πρώτα αποτελέσματα. Η καταξίωση της ιστορικής μνήμης και η καταγραφή

μιας μεγάλης Γενοκτονίας στη συλλογική μνήμη των Ελλήνων, βρίσκει πλέον την έκφρασή της με την επίσημη ανακήρυξη της 14ης Σεπτεμβρίου -ημέρα που η Σμύρνη πυρπολήθηκε από τα κεμαλικά στρατεύματα- ως Ημέρα Μνήμης.

Η Μικρασιατική Καταστροφή υπήρξε η μεγαλύτερη καταστροφή στην ιστορία του ελληνικού έθνους από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Για πρώτη φορά ο ελληνικός κόσμος περιορίστηκε στα γεωγραφικά όρια της Ελλάδας, στον Νότο της Βαλκανικής χερσονήσου και στην Κύπρο. Το δράμα που βίωσαν όλες οι χριστιανικές ομάδες της Ανατολής, υπήρξε ο επίλογος της επώδυνης διαδικασίας αντικατάστασης της πολυεθνικής μουσουλμανικής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από εθνικά κράτη. Η αντίστροφη μέτρηση για τους Έλληνες -όπως και για τις υπόλοιπες χριστιανικές ομάδες- είχε αρχίσει με το πραξικόπημα των Νεότουρκων. Τότε χάθηκε οριστικά το μεγάλο στοίχημα για τη δυνατότητα καθιέρωσης ισοπολιτείας μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων. Η μέχρι τότε κατάσταση περιγράφεται γλαφυρά στις 30 Νοεμβρίου 1908 στη σοσιαλιστική εφημερίδα «Ο Λαός» της Κωνσταντινούπολης που εξέδιδε ο Ν. Γιαννιός:

«Όλοι οι μουσουλμάνοι ήταν ίσοι αναμεταξύ τους. Όλοι μπορούσαν να γίνουν πασάδες ή στρατηγοί. Μα δεν παραδέχονταν τους χριστιανούς και τους Εβραίους για ίσους με τον εαυτό τους, παρά τους ονομάζανε γκιαούρηδες. Τους απογόνους των παλαιών κατοίκων τους μεταχειρίζονταν σαν ξένους. Δεν τους επέτρεπαν να γίνουν αξιωματικοί ή υπάλληλοι. Δεν τους δέχονταν για μάρτυρες στα τουρκικά δικαστήρια. Η τουρκική κυβέρνηση τους ανέχονταν μόνο, βάζοντάς τους να πληρώνουν ένα χωριστό φόρο, το χαράτσι. Τους ονόμαζαν ραγιάδες (κοπάδια) και δεν τους ήθελαν για άλλο τίποτα, παρά για να τρέφουν τον μουσουλμανικό λαό. Στις επαρχίες μόνο οι μουσουλμάνοι ήτανε γαιοκτήμονες. Οι χριστιανοί ήταν αγρότες, απaráλλαχτα όπως οι δούλοι στον μεσαίωνα. Πριν την κατοχή, οι χριστιανοί αυτοί ήσαν έθνη ανεξάρτητα και πάντα είχαν βαστάξει τη γλώσσα, τη φορεσιά τους και τις συνήθειές τους...».

Η πολιτική του τουρκικού εθνικισμού

Οι Νεότουρκοι με την πολιτική τους όξυναν την κατάσταση. Ήδη, από το 1911 είχαν αποφασίσει τη γενοκτονία των χριστιανών. Σε μια ανταπόκριση του περιοδικού «The Times of London», στις 3 Οκτωβρίου του 1911, με τίτλο «Οι Νεότουρκοι και το πρόγραμμά τους», παρακολουθούμε την επικράτηση των ακραίων σοβινιστικών επιλογών στο συνέδριο του κοιμητάτου «Ένωση και πρόοδος» που βρισκόταν ήδη στην εξουσία. Η οθωμανοποίηση (ottomanization) δια της βίας όλων των κατοίκων, αποφασίζεται τελεσίδικα. Το μέσο θα ήταν οι εξοπλισμένοι μουσουλμάνοι:

«Οι μουσουλμάνοι γενικά πρέπει να κρατήσουν τα όπλα τους και όπου υπήρχαν ως μειονότητα, οι Αρχές πρέπει να τους εξοπλίσουν... Η Τουρκία είναι πρωτίστως μια μουσουλμανική χώρα και οι ιδέες του μουσουλμανισμού και η επιρροή του πρέπει να κυριαρχούν. Κάθε άλλη θρησκευτική προπαγάνδα πρέπει να κατασταλεί, αφού δεν μπορεί κανείς να εμπιστευτεί τους χριστιανούς, οι οποίοι πάντα δούλευαν για την κατάρρευση του νέου καθεστώτος... Αργά ή γρήγορα η πλήρης οθωμανοποίηση πρέπει να επιτευχθεί, αλλά είναι πλέον καθαρό ότι αυτό δεν θα μπορούσε να γίνει με την πειθώ, αλλά με τη δύναμη των όπλων. Η μουσουλμανική κυριαρχία είναι αναπόφευκτη και μόνο στους μουσουλμανικούς θεσμούς και παραδόσεις οφείλεται σεβασμός. Το δικαίωμα της οργάνωσης, αποκέντρωσης και αυτονομίας δεν υπάρχει για τις υπόλοιπες εθνικότητες, οι οποίες μπορούν να κρατήσουν τις θρησκείες τους, αλλά όχι τις γλώσσες τους. Η επικράτηση της τουρκικής γλώσσας αποτελεί ένα από τα βασικά μέσα για τη διατήρηση της μουσουλμανικής κυριαρχίας».

Η χρυσή ευκαιρία για τον τουρκικό εθνικισμό δόθηκε στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, με τη συμπαράσταση των Γερμανών συμμάχων του. Οι πρώτοι διωγμοί ξεκινούν από την Ανατολική Θράκη με τη βίαιη μετακίνηση του ελληνικού πληθυσμού. Ακολουθούν μεγάλες διώξεις κατά των Ελλήνων της Δυτικής Μικράς Ασίας για να κορυφωθούν με τη γενοκτονία στο μικρασιατικό Πόντο.

Η ήττα της Τουρκίας και των συμμάχων της δημιούργησε ελπίδες στους υπόδουλους λαούς για τη χειραφέτησή τους. Η Συνθήκη των Σεβρών ρύθμιζε σε ικανοποιητικό βαθμό τις εθνικές διαφορές. Οι Έλληνες έθεσαν υπό τον έλεγχό τους το ένα έκτο του εδάφους της Ανατολής, παρότι το συνολικό ποσοστό τους ήταν αρκετά μεγαλύτερο. Παρόμοια απέκτησαν εθνική στέγη οι Αρμένιοι και οι Κούρδοι. Οι Τούρκοι παρέμεναν, έτσι και αλλιώς, οι κύριοι του μεγαλύτερου μέρους του εδάφους.

Η εμφάνιση όμως του επιθετικού εθνικιστικού κεμαλικού κινήματος απέτρεψε τη

ρύθμιση αυτή. Εν τέλει, η κυρίαρχη στρατοκρατική τάξη των Νεότουρκων -των Τούρκων εθνικιστών δηλαδή- κατάφερε στην κεμαλική εκδοχή της να νικήσει τον ελληνικό στρατό και το τοπικό ελληνικό αντάρτικο κίνημα, να ολοκληρώσει τη γενοκτονία του ντόπιου ελληνικού πληθυσμού που είχε προαναγγείλει από το 1911, να ελέγξει το μεγαλύτερο μέρος της αυτοκρατορίας, να εδραιώσει την εθνικιστική παντουρκιστική ιδεολογία εις βάρος του Ισλάμ και να επιχειρήσει τελικά τη βίαιη μετατροπή των μουσουλμάνων πιστών, σε εθνικά Τούρκους υπηκόους.

Ένα εκατομμύριο ψυχές χάθηκαν

Το κόστος της καταστροφής του 1922 ήταν τεράστιο για τον Ελληνισμό της καθ' ημάς Ανατολής. Ο Τζορτζ Χόρτον, Αμερικανός πρόξενος στη Σμύρνη την περίοδο των τραγικών γεγονότων, υπολόγισε σε περισσότερους από ένα εκατομμύριο τους Έλληνες που εξοντώθηκαν στο σύνολο του μικρασιατικού χώρου κατά τη διάρκεια των εθνικών εκκαθαρίσεων. Με βάση την οθωμανική απογραφή, οι Έλληνες στον μικρασιατικό χώρο (Δυτική Μικρά Ασία, Πόντος και Καππαδοκία) ξεπερνούσαν τα δύομισι εκατομμύρια πριν από την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η επόμενη καταγραφή τους γίνεται στην Ελλάδα το 1928. Καταγράφονται λίγο περισσότεροι από ένα εκατομμύριο.

Πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι η ελληνική απογραφή του 1928 χαρακτηριζόταν από ανεπάρκειες και μεθοδολογικά λάθη. Για παράδειγμα, καταγράφεται ο τόπος προέλευσης και όχι ο τόπος γέννησης. Έτσι δεν γνωρίζουμε τον αριθμό των Ποντίων προσφύγων που είχαν εγκατασταθεί στην Ανατολική Θράκη το 1919.

Δεν γνωρίζουμε επίσης εάν οι πρόσφυγες από τη Ρουμανία προέρχονται από τη Μικρά Ασία ή τη Ρωσία, απ' όπου έφυγαν λόγω της μπολσεβίκικης επανάστασης. Δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε, πόσοι από τους πρόσφυγες που προέρχονται από τα Δωδεκάνησα, την Κύπρο ή την Αίγυπτο είναι Μικρασιάτες. Πάντως, γνωρίζουμε ότι το μεγαλύτερο μέρος των Ελλήνων του Καυκάσου (κυρίως από τις περιοχές Καρς και Αρνταχάν), καθώς και οι πρόσφυγες από τη Ρωσία -Πόντιοι στην πλειονότητά τους- δεν καταγράφονται στην οθωμανική απογραφή, εφόσον κατοικούσαν σε ρωσικά εδάφη.

Για να αξιολογήσουμε την απογραφή της Στατιστικής Υπηρεσίας του 1928, πρέπει να λάβουμε υπόψη το γεγονός ότι κατά τη σκληρή δεκαετία του '20, η θνησιμότητα στους προσφυγικούς καταυλισμούς ήταν τεράστια και ότι αντιστοιχούσαν τρεις θάνατοι σε μία γέννηση, καθώς και το γεγονός ότι δεν καταγράφηκαν όσοι κατέφυγαν κατευθείαν στην Αμερική, την Ευρώπη και στις υπόλοιπες παροικίες. Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι ο πραγματικός αριθμός των

προσφύγων το '22 ήταν αισθητά μεγαλύτερος απ' αυτόν που καταγράφηκε. Σ' αυτόν πρέπει να προσθέσουμε τους 200.000 περίπου Κωνσταντινουπολίτες, Ιμβρίους και Τενέδιους που εξαιρέθηκαν της «Ανταλλαγής των πληθυσμών» ως ισοδύναμο των Μουσουλμάνων που παρέμειναν στην ελληνική Δυτική Θράκη.

Το ελληνικό κόστος της μεγάλης Καταστροφής του '22 πρέπει να πλησιάζει το ένα εκατομμύριο άτομα. Οι συνέπειες όμως δεν έχουν ακόμα εξαλειφθεί, ούτε και καταγραφεί στην ολότητά τους. Το τραύμα -αποτέλεσμα της ιστορικής ύβρεως- παραμένει και μεταφέρεται στους απογόνους των προσφύγων του '22, ζητώντας την κάθαρση. Οι πρόσφυγες συνεχίζουν να καταφθάνουν στην Ελλάδα στο πρόσωπο των υπαρκτών μικρασιατικών πληθυσμών από τον Πόντο, που είχαν εγκλωβιστεί στη Σοβιετική Ένωση. Πολλοί απ' αυτούς έρχονται από την Κεντρική Ασία, -την αρχική κοιτίδα των αυθεντικών Τούρκων-, όπου τους εκτόπισε ο σταλινισμός την περίοδο του Μεσοπολέμου. Ο κύκλος της Μικρασιατικής Καταστροφής γι' αυτούς δεν έχει ακόμα κλείσει!

Μια μαρτυρία

«Ο Κεμάλ γιόρτασε το θρίαμβό του με τη μεταβολή της Σμύρνης σε τέφρα και την τεράστια σφαγή του εκεί χριστιανικού πληθυσμού», έγραψε στα απομνημονεύματά του ο Ουίνστον Τσόρτσιλ. Η σφαγή της Σμύρνης συγκλόνισε ολόκληρο τον πολιτισμένο κόσμο. Ακόμα και στη Γαλλία -η φιλοτουρκική πολιτική της οποίας καθόριζε την πληροφόρηση που παρείχαν οι δημοσιογράφοι- διογκώθηκαν τα αντιτουρκικά συναισθήματα. Όμως, περισσότερο από τις ανταποκρίσεις και τις ψυχρές επισημάνσεις των διπλωματών, το τρομερό τοπίο εκείνων των ημερών αποκαλύπτεται μέσα από τις μαρτυρίες όσων το έζησαν.

Η συλλογή και η έκδοση των αυθεντικών μαρτυριών έγινε από το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών. Μαρτυρίες συγκλονιστικές, που πιστοποιούν την ύπαρξη του Μικρασιατικού Ολοκαυτώματος. Τυχαία επιλέξαμε και δημοσιεύουμε τις αναμνήσεις της Ελένης Καραντώνη από το Μπουνάρμπασι, έντεκα χιλιόμετρα βορειοανατολικά της Σμύρνης. Το Μπουνάρμπασι είχε χίλιους κατοίκους, από τους οποίους οι οκτακόσιοι ήταν Έλληνες:

«...Άρχισε ο στρατός μας να φεύγει. Χτυπούσαν τις πόρτες μας και ζητούσαν ρούχα για να βγάλουν το χακί από πάνω τους. Πόσους δεν ντύσαμε! Οι μεγάλοι οι δικοί μας ξεκουμπίστηκαν και φύγανε κι άφησαν τον κόσμο στο έλεος του Θεού. Έφταναν οι στρατιώτες ξυπόλυτοι, γυμνοί, κουρελιασμένοι, πρησμένοι, νηστικοί. Οι Τούρκοι κατέβαιναν και έσφαζαν τους Έλληνες. Το ίδιο έκαναν και οι δικοί μας. Παντού φωτιά και μαχαίρι άκουες και έβλεπες. Από τους κατοίκους του

Μπουνάρμπασι έμειναν καμιά δεκαριά οικογένειες... Μερικοί κατάφεραν να φύγουν, σέρνοντας με την κοιλιά προς το Σικλάρι και από κει στη Σμύρνη. Τους άλλους όλους τους ατιμάσανε, τους σφάξανε, τους κρεμάσανε, τους κάψανε. Κι εκείνους που κατάφεραν από το Σικλάρι να φτάσουν στη Σμύρνη, όταν ήρθε ο Κεμάλ, τους έπιασε και τους έσφαξε.

Εμείς βρισκόμασταν στη Σμύρνη. Πλημμύρα οι μαχαλάδες στο αίμα. Βάλανε φωτιά οι Τούρκοι, μια ώρα μακριά. «Μη φοβάστε είναι μακριά», μας είπε ο νοικοκύρης του σπιτιού που μέναμε. Σ' ένα τέταρτο η φωτιά είχε έρθει σε μας. Ρίχνανε βενζίνη και προχωρούσε. Βγήκαμε στο δρόμο. Φωτιά από τη μια, θάλασσα από την άλλη. Βρισκόμασταν στη μέση. Και οι Τσέτες (σ.τ.σ. οι άτακτοι Τούρκοι) βρίσκονταν στη μέση, και έσφαζαν και σκότωναν.

Τη νύχτα οι Τσέτες έκαναν επίθεση ν' αρπάξουν, να σφάξουν, ν' ατιμάσουν. «Βοήθεια! Βοήθεια!», φώναζε ο κόσμος. Τα εγγλέζικα πλοία ήταν απέναντι. Έριχναν τους προβολείς. Σταματούσαν για λίγο. Τη νύχτα θέλαμε να πάμε προς νερού μας. Πήγαμε λίγο πιο έξω, φρίκη! Βρεθήκαμε σε μια χαβούζα (σ.σ. μεγάλο ανοιχτό λάκκο). Γύρω-γύρω, στα χείλια της χαβούζας σπαρταρούσαν κορμιά, και μέσα η χαβούζα ήταν γεμάτη κεφάλια. Έπαιρναν όποιον έπιαναν, τον πήγαιναν στην άκρια της χαβούζας, έκοβαν το κεφάλι και το έριχναν μέσα στη χαβούζα και τα κορμιά τα άφηναν να σπαρταρούν γύρω-γύρω. Ήταν φοβερό. Όσοι το είδαν τρελάθηκαν. Το τρελοκομείο γέμισε από τρελούς σαν ήρθαμε. Εκεί σ' αυτό το μέρος χάσαμε και τον πατέρα μου. Τον αδελφό μου τον έσφαξαν στο χωριό.

Έβγαλαν, μετά, ιταλικά και ελληνικά πλοία και μας πήραν. Πόσους; Ούτε ένα είκοσι τοις εκατό δεν επήραν. Τέτοια καταστροφή δεν είδαν τα μάτια μου!».

Ο θρήνος των θυμάτων

Ένας από τους πλέον συγκλονιστικούς θρήνους για τη Μικρασιατική Καταστροφή είναι αυτός των Ελλήνων της Πάφρας (ή Μπάφρα) του δυτικού Πόντου, στον βορρά της Μικράς Ασίας. Ο πληθυσμός αυτός εξολοθρεύτηκε σχεδόν ολοκληρωτικά την περίοδο της γενοκτονίας. Ο θρήνος διασώθηκε και δημοσιεύτηκε από τον εκπαιδευτικό Χρ. Αντωνιάδη.

Κοίταξε τις πέτρες της Άγκυρας,
βλέπε και τα δακρυσμένα μου μάτια.
Μείναμε σκλάβοι των Τούρκων,
για δεσ της μοίρας τα γραμμένα!
Οι λόφοι της Άγκυρας είναι μονοκόμματοι.

Η Ελλάδα κάηκε, κατακάηκε.
Να τυφλωθείς καταραμένε Άγγλε,
στην Ελλάδα δεν απόμεινε καμιά ελπίδα.
Ο στρατός που πήγε για την Άγκυρα
Έμεινε εκεί, πεσκέσι στους Τούρκους.
Όσοι μας βοήθαγαν έκαναν πίσω
και τους Έλληνες τους παρέσυρε το κύμα.

Κέντρο του ελληνικού πολιτισμού επί αιώνες

Ο μικρασιατικός χώρος έχει ιδιαίτερη σημασία για τον Ελληνισμό. Κατ' αρχάς, οι ελληνικές εγκαταστάσεις στην αντίπερα όχθη του Αιγαίου χρονολογούνται από τα προϊστορικά χρόνια. Η μεγάλη ακμή των ελληνικών πόλεων της Μικράς Ασίας, στη φιλοσοφία, στις επιστήμες και στις τέχνες συμπίπτει με τον 9ο και 10ο π.χ. αιώνα. Ο Όμηρος, με την ποίηση, υπήρξε ο ανυπέρβλητος τραγωδός των επών του πρώιμου Ελληνισμού.

Στην Ιωνία αναπτύχθηκε η Ιωνική Φιλοσοφική Σχολή, η οποία έβαλε τις βάσεις για ολόκληρη τη δυτική αιτιοκρατική σκέψη. Η Ιωνική Σχολή στόχευε στη μελέτη του αισθητού και των φυσικών φαινομένων. Η παλαιότερη της σχολής αυτής, όπως οι Θαλής, Αναξίμανδρος, Αναξίμενης, αναζήτησαν κυρίως την ύλη, την αρχική δηλαδή ουσία εκ της οποίας συνίστανται τα πράγματα, ενώ οι μεταγενέστεροι, όπως οι: Ηράκλειτος, Εμπεδοκλής, Αναξαγόρας, Λεύκιππος, Δημόκριτος, ερεύνησαν την αρχή της κινήσεως, δηλαδή τις αιτίες που παράγονται και εξελίσσονται τα πράγματα. Οι ιωνικές θεωρίες, και ιδιαιτέρως του Ηρακλείτου και του Δημοκρίτου, επέδρασαν καθοριστικά επί των άλλων συστημάτων.

Η ιωνική τέχνη, επίσης, πολύ πριν από την ανάπτυξη της αττικής, είχε πρωτεύουσα θέση, μέχρι τη στιγμή που οι ιωνικές πόλεις υποτάσσονται στους Πέρσες. Τότε οι Έλληνες Μικρασιάτες καλλιτέχνες καταφεύγουν στην ελεύθερη βαλκανική Ελλάδα, μεταφέροντας τις γνώσεις και τις δεξιότητές τους. Είναι μάλιστα πιθανότατο ότι ο ερυθρόμορφος ρυθμός των αττικών αγγείων ήλθε από την Ιωνία.

Μετά την απελευθέρωση των ιωνικών πόλεων από τον Μέγα Αλέξανδρο, το πολιτιστικό, αλλά και το πολιτικό κέντρο βάρος του Ελληνισμού μεταφέρθηκε στο μικρασιατικό χώρο. Το Βασίλειο του Πόντου στο μικρασιατικό Βορρά, προέταξε την τελευταία αντίσταση του Ελληνισμού στο ρωμαϊκό ιμπέρριουμ. Πάντως και μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση η μικρασιατική χερσόνησος υπήρξε το κέντρο του ελληνικού κόσμου, μέχρι ουσιαστικά τις αρχές του 20ού αιώνα. Ο χριστιανισμός,

βρήκε γόνιμο το έδαφος στην ελληνική Μικρά Ασία, όπου και αναπτύχθηκε. Εκεί αναπτύχθηκε επίσης και η φιλοσοφική χριστιανική σκέψη μέσω των μεγάλων Πατέρων της Εκκλησίας, ενώ τα μεγαλύτερα μοναστήρια του ελληνικού ορθόδοξου κόσμου βρίσκονταν στη βόρεια Μικρά Ασία, στον ιστορικό Πόντο. Η μικρασιατική χερσόνησος υπήρξε η καρδιά της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Εξάλλου το τελευταίο ελληνικό κράτος που υπετάγη στους Οθωμανούς Τούρκους, ήταν η μικρασιατική αυτοκρατορία της Τραπεζούντας.

Ο πληθυσμός της Ανατολής προ του 1915 με βάση την Οθωμανική απογραφή*

Περιοχή	Μουσουλμάνοι (Τούρκοι, Κούρδοι)	Έλληνες (Ρωμιοί)	Αρμένιοι	Εβραίοι	Άλλοι	Σύνολο
Κων/πόλεως	150.347	120.921	37.695	5.695	20.557	335.107
Νικομήδειας	142.830	116.372	52.635	2.587	2.200	316.624
Πήγας	74.522	89.054	3.688	2.962	1.472	171.698
Προύσας	1.127.785	376.299	88.995	3.985	32.836	1.629.900
Σμύρνης	634.706	691.090	18.328	36.834	76.803	1.457.761
Ικονίου	895.440	180.000	15.000	605	10.504	1.101.549
Άγκυρας	669.232	107.798	94.200	478	2.824	874.532
Κασταμονής	817.880	134.919	5.000	1.300	2.100	961.200
Τραπεζούντας	752.521	404.633	46.500	400	5.000	1.209.054
Σεβάστειας	706.334	180.000	170.433	400	766	1.057.500
Αδάμων	190.861	128.000	87.000	10	16.939	422.810
Χαλυβώνος	140.378	72.226	23.118	1.715	79.535	316.971
Σύνολο	5.596.529	2.601.312	642.457	56.970	251.536	9.148.804

*Από το ελληνοτουρκικό site: <http://www.busim.ee.boun.edu.tr/~esme/gr/table.html>

Ο αριθμός προσφύγων στην Ελλάδα

στα 1928*

Τόπος προελεύσεως	Σύνολο	Πριν από το 1922	Μετά το 1922
Μικρά Ασία	626.954	37.728	589.226
Ανατολική Θράκη	256.635	27.057	229.578
Πόντος	182.169	17.528	164.641
Καύκασος	47.091	32.421	14.670
Κωνσταντινούπολη	38.458	4.109	35.349
Ρωσία	11.435	5.213	6.221
Δωδεκάνησα	738	355	383
Αίγυπτος	8	1	7
Κύπρος	57	25	32
Ρουμανία	722	266	456
Σύνολο	1.164.267	124.698	1.040.343

*Όπως αποτυπώθηκε στην Επετηρίδα της Στατιστικής Υπηρεσίας το 1930.

Κόσμος, Καθημερινή της Κυριακής, 18 Φεβρουαρίου 2001

Πηγή: users.uoa.gr